

COMUNICAREA DINTRE PĂRINȚI ȘI COPII. O PERSPECTIVĂ ISTORICĂ *Communication between Parents and Children – a Historical Perspective*

Assistant Prof. Dr. Georgeta FODOR
Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș

Abstract

The connections between parents and children are one of the favorite subjects of historians that deal with mentalities. It is also truth that in the Romanian historiography few are the studies dealing with this fascinating topic. Indeed the historical resources at our disposal are not so generous but this is no excuse for not trying to reveal a side of the family members' relations. Thus, the present study is to be considered more a methodological approach designated to set some possible paths of interpretation and future approaches on the subject. It deals with the XVIIth century Romanian society from a documentary perspective as we tried to identify and also briefly analyzed the records which could be useful for writing the history of the relations between parents and children.

Keywords: communication, parent-child relationship, historiography

Pentru a evita orice interpretare greșită dată fiind generozitatea înscrisă în titlul se impun o serie de clarificări. Conceptul de comunicare la care facem referire în acest context trebuie înțeles ca fiind de fapt raportul și legăturile dintre părinți și copii iar, perspectiva istorică face trimitere la modul în care aceste raporturi au fost identificate la nivelul societății românești din veacul al XVII-lea.

Din perspectivă istoriografică, subiectul face, de asemenea, trimitere la o temă doar tangențial și insuficient abordată în istoriografia română, contrar situației din spațiul occidental unde G. Duby și Ph. Ariés marcase, cu decenii în urmă, începuturile acestui domeniu. Este vorba despre efortul de a construi o istorie a copilului și a copilăriei care lipsește încă din peisajul istoriografic românesc, o istorie care apare astăzi ca fiind mai degrabă un șantier în lucru care își așteaptă cercetătorii. Într-adevăr, un astfel de subiect, și nu doar dacă ne referim strict la cazul românesc, nu se expune istoricului decât extrem de rar căci în societățile trecute, veacul al XVII-lea pe care îl avem în cauză de pildă, puține sunt momentele în care autorii și-au făcut „timp și loc pentru sentimente”. Iar, sursele care ne permit identificarea unuia dintre aspectele care „umanizează” istoria sunt, și nu doar la o primă analiză, extrem de lacunare.

Obiectul acestei studii îl constituie așadar dorința de a evidenția câteva dintre ipostazele în care un astfel de subiect se regăsește în documentele elaborate în cadrul societății românești din veacul al XVII-lea, fixând mai degrabă câteva repere metodologice pentru o eventuală cercetare viitoare care se impune cu necesitate.

Considerăm că un astfel de demers trebuie să pornească de la delimitarea surselor documentare care ar putea sta la baza unei astfel de cercetări. Din această perspectivă nu putem să nu accentuăm faptul că cele mai mari dificultăți de cercetare sunt date de natura acestor surse pe care istoricul le are la dispoziție. Dar, înainte de toate, o întrebare se impune a-și găsi răspunsul: Care sunt aceste posibile surse care să ne permită abordarea unui astfel de subiect?

Fără îndoială, analiza acestui aspect trebuie să pornească de la identificarea normelor juridice care au reglementat funcționarea relațiilor între membrii unei familii precum și de la

acelea care au reglementat modul de construire a cuplului. Din această perspectivă suntem întrucâtva norocoși căci atât formarea cuplului prin căsătorie cât și familia au fost dintotdeauna subiect de dezbateri al normelor juridice. Datorită acestor texte, cu valoare de lege, suntem în măsură să reconstituim un veritabil model de structurare și existență a cuplului. Pentru spațiul românesc extracarpatic, la baza acestui model se află Pravilele românești. Pentru secolul al XVII-lea pravile care trebuie analizate sunt Cartea *Românească de Învățătură*, tipărită din inițiativă domnitorului Vasile Lupu, și respectiv *Îndreptarea Legii*, varianta munteană a pravilei moldovenești, tipărită din ordinul lui Matei Basarab. Valoarea lor este cu atât mai mare cu cât ele sunt și primele codificări ale dreptului românesc. Cât privește valoarea lor documentară pentru identificarea limitelor și a cadrului în care trebuiau să se desfășoare relațiile dintre părinți și copii o altă precizare legată de natura acestor izvoare se impune: ele sunt profund impregnate de religie și vin prin influența bizantină. Dar nu ne aflăm în fața unor preluări ad litteram, ci de o adaptare la nevoile societății românești a timpului.

Dar, un astfel de demers nu se poate limita la analiza acestor norme juridice căci ele nu ne oferă decât o perspectivă teoretică, ideală a acestor relații. Raportul între membrii familiei românești a veacului al XVII-lea poate fi reconstituit numai prin apelul, obligatoriu, la alte surse documentare precum: scrisori personale, memorii, testamente precum și acte de ctitorie sau de dănie către lăcașurile de cult.

Nu se pune problema unei ierarhizări sub aportul informațional al acestor surse documentare căci un astfel de subiect nu poate fi reconstituit decât prin însumarea informațiilor din toate aceste izvoare cu atât mai mult cu cât nu există, decât cu foarte puține excepții, documente explicite care să ne permită conturarea modului în care au funcționat relațiile dintre părinți și copii. Dar, comparativ cu normele juridice, toate aceste surse, însumate ne pot oferi de fapt o imagine mai veridică asupra modului în care a funcționat în mod efectiv relația dintre părinți și copii în lumea românească veche. Atare fapt este evident în condițiile în care textele de lege ne oferă doar perspectiva ideală, imaginea perfectă asupra modului în care ar fi trebuit să funcționeze aceste relații, dar cum bine se știe, nu puține sunt cazurile, documentele stau mărturie în acest sens, în care relațiile dintre părinți și copii erau departe de idealul impus de lege.

Este, de asemenea, firesc deși recunoaștem deopotrivă că este mult mai confortabil în a porni un astfel de demers de la documentele cu valoare de normă, de la cele care fundamentează de fapt limitele legale în care trebuiau să se deruleze aceste raporturi. Nici aceste surse nu fac excepție de la regulă în sensul că informațiile se regăsesc mai degrabă indirect ceea ce presupune de multe ori o lectură printre rânduri. În epoca aflată în discuție, normele juridice la care facem trimitere sunt profund impregnate de elementul religios căci tot ceea ce ține de viața de familie, de maniere și morală se aflau sub incidența religiosului. Biserica este aceea care deține „monopolul” asupra vieții private a individului, ea este aceea care fixase cadrul în care membrii unei familii trebuiau să își deruleze existența, tot ea a fost instituția chemată să corecteze toate devierile și abaterile de la morală. Familia românească a veacului al XVII-lea este prin esență familia creștină. Biserica Ortodoxă a fost aceea care a definit-o și care a reglementat și fixat raporturile dintre membri ei.

Dincolo de toate aceste precizări de natură metodologică, abordarea impune de asemenea și delimitarea celor două concepte fundamentale ale acestui subiect: ce trebuie să înțelegem, sau care este sensul corect al cuvântului „familie”. Sau, ce trebuie să înțelegem prin

noțiunile de „copil/copii” în accepțiunea veacului al XVII-lea românesc? Definițiile acestor termeni, departe de a fi rigide, sunt mai degrabă orientative. Ele pot porni de la același pravile românești. Atenție se impune căci termenii nu a fost folosiți cu aceleași accepțiuni în diversele societăți ale timpului. De pildă, în societatea românească a secolului al XVII-lea, „rămasă încă profund tributară modelului romano-bizantin familia nu se restrângea strict la persoanele legate prin rudenie ci cuprindea și servitorii și alți apropiați”¹. În schimb, pentru familia, în sensul contemporan al cuvântului, erau utilizați termenii: *neam* și *casă*. Chiar verbul care exprimă întemeierea unei familii – „a se căsători” - vine în limba română de la substantivul *casă*, moștenit din latină. Familia restrânsă, de sânge, în evul mediu românesc era *casa*. Uneori, în chip eronat, *casă* din textele vechi românești a fost însă receptat în timpurile noi drept loc de trăit, bordei, construcție, adăpost.

Familia veche românească așa cum reiese și din terminologia de rudenie a avut un caracter nuclear și anume de familie butuc, copiii după căsătorie mutându-se în propria casă cu excepția ultimului născut care avea rolul de a îngriji pe părinții vârstnici și a asigura permanența neamului în locurile originare².

Normele juridice de care aminteam stabilesc așadar cadrul și limitele în care membrii familiei interacționau. În fapt, din aceste relații de familie rezultau anumite consecințe privitoare la puterea părintească, tutela, averea copiilor minori precum și la drepturile succesoriale ale copiilor în averea părintească și reciproc ale fraților și surorilor și ale descendenților lor³.

În condițiile în care conceptul de familie își regăsește o definiție relativ ușoară, dovadă a interesului manifestat de către Biserică în acest sens, mult mai dificil este de a defini conceptul de copii în condițiile în care subiectul încă mai generează în istoriografie, dezbateri aprinse. În plus tentația de a proiecta asupra conceptului accepțiunea contemporană a termenului este destul de mare. Ne vom ține însă departe de aceste controverse amintind doar cele două definiții aflate la antipodi: prima care susține că putem vorbi pentru perioada medievală despre copii și copilărie, iar cea de a doua care susține contrariul, copilul nefiind privit decât ca și un adult în miniatură. Lipsa de unitate de opinie este însă explicabilă tocmai prin dificultățile cercetării acestui aspect. Din aceste controverse reținem însă opinia Barbarei E. Hanawalt care, într-unul dintre studiile consacrate copilăriei sublinia, și pe bună dreptate, faptul că istoricii și-au concentrat prea mult atenția încercând să demonstreze că termenul de copilărie a existat în evul mediu și implicit să demonstreze faptul că Ph. Ariès, L. Stone și alți istorici ai modernității timpurii se înșală⁴. Ca atare „concentrându-ne atacurile într-o singură direcție - definirea copilăriei - am neglijat relația cu dublu sens dintre părinți și copii și de asemenea am omis cu desăvârșire importanța pe care a avut-o comunitatea în creșterea și protejarea copiilor”⁵.

Cum ar trebui totuși să înțelegem conceptul de „copilul” evului mediu? A existat sau nu conceptul de copilărie în societatea medievală și dacă da care ar fi definiția sa?⁶ Sunt întrebări

¹ Ecaterina Lung, *Imaginea familiei între realitate și utopie în opera lui Antim Ivireanul*, în *Revista Istorică*, Tom XVII, Nr. 5-6, 2006, p. 139.

² Ioan Ceterchi (coord.), *Istoria Dreptului românesc*, vol. I, București, 1980, p. 504

³ O. Sachelarie, N. Stoicescu (coord.), *Instituții feudale din Țările române. Dicționar*, București, 1988, Vocea: *Familie*. p. 192.

⁴ Barbara E. Hanawalt, *Narratives of a Nurturing Culture: Parents and Neighbours in Medieval England*, în *Essays in Medieval Studies*, vol. 12, 1995, p. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Georgeta Fodor, *Destine comune. Viața femeilor între public și privat. Țara Românească, Moldova și Transilvania*, Cluj-Napoca, 2011, p. 206.

care nu își pot găsi răspunsul decât prin analize profunde, prin lectura „printre rânduri” a documentelor⁷.

În ceea ce privește conceptul de copilărie mai avem încă un drum foarte lung de parcurs în condițiile în care sursele directe despre această perioadă din viața individului sunt foarte reduse⁸. În plus, cum ar trebui să definim conceptul: a fost copilăria doar o perioadă de tranziție spre maturitate?⁹ Ceea ce știm cu certitudine, la nivel teoretic, este că această perioadă a copilăriei se încheia foarte devreme - 12/14 ani¹⁰. În rest istoria copilăriei este un coșmar din care abia recent am început să ne trezim¹¹.

Indiferent de definiția pe care o revendicăm un fapt este cert: conceptul de copil a existat chiar și dacă îl înțelegem strict ca fiind, în primul rând, rodul logic și rațiunea de a fi, a căsătoriei și totodată ca fiind sursa necesară perpetuării numelui. Aceasta nu înseamnă însă că nu au existat sentimente față de copii, doar că ele nu se materializează la fel ca și în zilele noastre. Apoi, importanța nașterii unui copil era dată și de sexul acestuia căci - într-o societate dominată de bărbați - băieții erau fără îndoială mult mai bine primiți în familie decât fetele - considerate de multe ori, cu atât mai mult cu cât numărul lor era mai mare, ca fiind o povară pentru părinții care trebuiau, în perspectivă, să se gândească la înzestrarea lor¹².

Textele juridice românești îi tratează pe copiii bună ca fiind o categorie distinctă. Ele urmăresc prin norme concrete definirea acestei categorii și totodată încearcă protejarea lor atât de eventualele abuzuri din partea părinților cât și din partea unor străini. Normele juridice de sorginte bizantino-slavă insistă mai ales asupra definirii acestei categorii de vârstă. Astfel *Nomocanonul lui Manuil Malaxos* vorbește despre vârsta emancipării – majoratul – redând extrase din Matei și Armenopol. Potrivit lui Matei „emancipați se cheamă copiii pe care tatăl lor i-a căsătorit și le-a dat partea lor sau oarecare parte și se conduc singuri și locuiesc separat de tatăl lor sau și împreună cu el sau altfel cumva; sau și nu i-a căsătorit și le dă partea lor și-i declară emancipați. Și neemancipați se cheamă copiii aceia care nu au luat de la tatăl lor nicio parte, ci locuiesc împreună sub ascultarea și la voia lui”¹³. Și *Cartea Românească de Învățătură și Îndreptarea Legii* insistă asupra conceptului de copil din punct de vedere juridic¹⁴. Textele operează totodată și distincția între copiii rod al căsătoriei și cei adoptați: „când face neștine copil cu muiarea lui cea ce e blagoslovită pre leage, acel copil se chiamă adevărat. Iară când ține neștine muiare în casa lui neblagoslovită și să culcă cu dânsa ... de va face copil, se chiamă hireș. Iară când se culcă cu muiarea afară de casa lui, acela copil ce va face se chiamă copil. Iar când va naște copil și niminea nu știe care tată l-au făcut, nice acela ce l-au semănat, acela se

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Lloyd de Mause, *The History of Childhood: The Evolution of Parent-child relationship as a Factor in History*, Londra, 1974, reed. 1980, vezi în acest sens și Sophie Oosterwijk, *The Medieval Child: An Unknown Phenomenon*, în Editor Stephen J. Harris, Byron L. Gvigsby, *Misconceptions about the Middle Ages*, 1999-2001, p. 1.

¹² Georgeta Fodor, *op. cit.*, p. 206.

¹³ *Nomocanonul lui Malaxos*, cap. 218. (glava 278). De notat este faptul că acest corpus tratează problema copiilor din perspectiva moștenirii. Din aceeași perspectivă a dreptului de moștenire se operează și distincția fete-băieți.

¹⁴ Dat fiind faptul că avem de-a face cu norme de sorginte religioasă atât *Nomocanonul* cât și pravilele încep cu analiza ritualului botezului.

chiamă întunecat”¹⁵. Alte aspecte pe care le întâlnim în aceste pravile fac referire la puterea și prerogativele părintești, la obligațiile copiilor față de copii, la moștenire și modul de reglementare al ei, la situația orfanilor¹⁶, tutela și curatela etc. Acestea sunt de fapt normele care ne permit a identifica, la nivel juridic și în mod ideal, cum trebuiau să se deruleze relația dintre părinți și copii. Trei sunt aspectele care pot caracteriza această relație: puterea părintească, supunerea și aspectul contractualist al relației.

Pravilele obligau părinții să-i întrețină și să-i înzestreze pe copiii lor. Totodată ei erau aceia care puteau să-i renege, să-i dezmoștenească etc. căci dragostea nu venea gratuit ci mai mult ca și un contract de întreținere și ajutor reciproc: părinții se preocupau de creșterea, educarea, protecția copiilor. În schimb aceștia trebuiau să le dea ascultare, iar la vreme de boală sau de bătrânețe a părinților ei trebuiau să se îngrijească de ei. Grija pentru părinte nu înceta nici după moarte căci copiii trebuiau să se ocupe de pomenile care să asigure mântuirea și liniștea celor răposați. Puterea părintească, aproape nelimitată, supunerea dar și aspectul contractualist al relației se reflectă și în practica juridică. Copiii erau obligați să își respecte, să își asculte și să-și îngrijească părinții altfel puteau fi amenințați, în mod legal, cu dezmoștenirea dar și cu pedeapsa divină. Pravilele îndeamnă copiii să cinstească și să asculte de părinți căci „acela ce cinstește pre tată sau pre mumă, acela se izbăvește de păcatele lui și adună vistiariu de bunătați. Acela ce cinstește pre tată-său sau pre mumă-sa, acela va trăi mulți ani”¹⁷. Textele sfătuiesc de asemenea pe copii, în schimbul iertării păcatelor și a mântuirii, să îngrijească pe părinții ajunși la bătrânețe. Ele fac din aceasta o datorie morală și creștină: „cui iaste frică de Dumnezeu, acela cinstește pre tat-său și pre mumă-sa; pentru că ruga și blagoslovenia tatălui și a mămăii întărește casa feciorilor, iar blestemul lor dezrădăcinează și temeale. Fie-ți milă de tată-tău și de mumă-ta la bătrânețele lor, ca să te izbăvești de tot răul și în vreme de scârbă-ț va veni bucurie. Și cum se topește ghiața de soare, așa vor peri păcatele tale. Că blestemat iaste de domnul carele va urgisi și urgisește pe tată-său și pre mumă-sa” căci „care tată și mumă au sau țin locul făcătorului, al domnului și Dumnezeului și mântuitorului nostru Isus Hristos într-această lume”¹⁸.

Autoritatea părinților asupra copiilor este aproape absolută și fără drept de apel (exceptând cazurile unor infracțiuni sau abuzuri ale acestora asupra copiilor). Ei se află sub autoritatea tatălui atâta timp cât sunt minori și chiar și după majorat. Pravilele românești din secolul al XVII-lea preiau și în acest caz modelul bizantin: „copilul se eliberează de sub puterea părintească prin moartea tatălui”¹⁹. Astfel cum prevăd normele, nu prea era loc de împotrivire în condițiile în care dezmoștenirea reprezenta poate „arma” cea mai puternică de control pe care părinții o aveau asupra copiilor lor. Conform Pravilelor românești din veacul al XVII-lea cazurile în care părinții îi puteau dezmoșteni pe aceștia sunt următoarele:

¹⁵ *Îndreptarea Legii*, glava 207, p. 215.

¹⁶ Textele juridice insistă asupra procedurilor de adopție și implicit asupra drepturilor copiilor înfiați. Practica adopției este frecvent întâlnită în documente. Îndeobște se practica adopția din rândul familiei, a unor nepoți, nepoate și de cele mai multe ori în cazul în care nu existau moștenitori legitimi pentru a evita prădalnica.

¹⁷ *Îndreptarea Legii*, glava 283, p. 275.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Harmenopulos, Hexabiblos*, c. I., tit. XVII, 1 în Șt. Pascu, Vl. Hanga, *Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului R.P.R.*, București, 1963, p. 632.

„Cine va ridica mâna pre părinții lui și-i va bate, sau va zice lor muștrare cum nu se cade, sau întru greșeală-i va dosădi, adică va bănuși că greșesc, sau viața lor va vrăjmași ca să-i omoară.

De să va afla trupeaște întru păcat cu mașteha lui, sau cu posadnica tătne-său.

De să va face pârâș asupra părinților lui și pentru acea pârâ vor cădea în grea pagubă.

De să vor afla părinții zăcând în boală în multă vreme, sau vor fi în sărăcie și în slăbiciune, și feciorii se vor lepăda de dânșii și nu le vor ajuta, nice vor purta grijă de dânșii ... Feciorul, de va avea tată și va lua muiare fără voia și sfatul tatâne-său, acela să n-aibă de în bunătațile tatâne-său nemica numai ce să fie fără de moștenire”²⁰.

Deși autoritatea paternă este de necontestat aceasta nu trebuie să ne determine să înțelegem absența unor drepturi pentru copii. Minuțiozitatea cu care aceste norme juridice încearcă să definească raporturile dintre membri unei familii nu trebuie să ne surprindă ea făcând trimitere la importanța pe care familia, celula de bază a societății, o are într-o societate în care religiosul este omniprezent. Nu trebuie deci să ne mire nici faptul că, subiectul normelor juridice îl constituie și problema adopțiilor. Protejarea orfanilor a fost unul dintre marile merite ale creștinismului, dar dincolo de considerentele religioase, imperativele pragmatice ale asigurării succesiunii explică această preocupare. Astfel, se pot explica și normele juridice care se preocupă de fixarea unor regulilor pentru înfiere. În sistemul cutumiar, înfierea se făcea, atunci când era posibil, cu consimțământul părinților. El apare sub forma „a da/a lua de suflet”²¹. Procedura are valoare juridică întrucât persoana odată înfiată intra ca membru cu drepturi depline al familiei adoptive: „rudenia acestei înfieri se numără până la opt spițe, ca și a sfântului botez, numai la suitori și la coborători”. Potrivit *Nomocanonului lui Malaxos* (citând din Matei) „înfierea o fac unii, pentru că nu au copii sau li se nasc mulți și mor și au rămas fără copii și, din lipsa lor, nenorociții părinți iau copii străini și îi fac copii de suflet ai lor”²². O dată în plus, teoria este confirmată de practica juridică. Documentele atestă și ele faptul că înfierea a fost destul de uzitată, preferată fiind mai ales de către persoanele/familiile care nu aveau copii și care doreau de cele mai multe ori să evite prădalnica, adică să evite pericolul ca averea să ajungă în patrimoniul domniei în absența moștenitorilor direcți. În genere, acest procedeu era practicat în interiorul aceluiași grup familial: se adoptau nepoți – de frate, de soră – și doar arareori străini (e evidentă dorința părinților de a evita înstrăinarea proprietăților). Un act care atestă rațiunile și condițiile în care se recurgea la procedeu de înfiere este atestat în 1566, în Țara Românească. Actul de întărire emis de către domn preotului Ivan și soției acesteia Stana atesta că cei doi fuseseră luați „în loc de fii” de către bunicul lor lipsit de alți moștenitori și „popa Ivan să aibă să-i îngrijească și să le fie ca niște părinți ai lor. Iar popa Ivan i-a socotit ca pe niște părinți și i-a îngrijit și i-a cinstit cum se cuvine. Și când au slăbit la vreme de bătrânețe, chiar și la moarte, i-a îngrijit pe toți, că au murit de ciumă. Astfel i-au slujit și i-au pomenit ca pe părinți”²³. Și Mihăilă cu soția sa Voica vor înfia datorită faptului că nu au avut moștenitori direcți. Cei doi vor fi făcut „fiu fără păcat” pe nepotul lor Mihail gramătic pe care „de mic l-au

²⁰ *Îndreptarea Legii*, glava 283, p. 275.

²¹ I. Ceterchi, *op. cit.*, p. 502.

²² *Nomocanonul lui Manuil Malaxos*, cap. 157 (glava 195 în *Cartea Românească de Învățătură*), p. 790. *Îndreptarea Legii*, glava 95, p. 192: „Fecioria de suflet o fac unii căce nu nasc copii, sau, zice, mulți nascu și mor și rămân fără coconi și, de ciuda lor, mișeii părinții iau coconi striini și și-i fac lor feciori sufletești cu sfințele molitve; și le sânt aceia ca și feciorii carii au născut trupeaște și întru rudenie și întru moștenire și întru spițe”.

²³ *Documente privind Istoria României (DIR)*. XVI. B, III, Doc. Nr. 262, p. 224.

crescut și la bătrânețea lor i-au dat toate averile lor iar nepotul lor Mihail să-i hrănească și să-i cinstească în viața lor, iar după moarte să-i pomenească”²⁴.

Mult mai dificil este a identifica însă care este relația sufletească dintre părinți și copii, căci indiferent care dintre definițiile copilăriei/copilului ni le asumăm nu putem contesta existența unei astfel de relații. Și aici intervin celelalte categorii de documente.

Ceea ce nu putem contesta e însă că, pare de neconceput ca în perioada în care cea mai populară imagine era aceea a Fecioarei cu Pruncul Isus să nu fi existat afecțiune pentru copii în viața de zi cu zi²⁵. Lipsa sentimentelor, ignorarea copilului, sau tratarea sa ca un simplu adult în miniatură sunt toate aspecte încadrabile în concepțiile greșite sau stereotipurile despre societatea medievală²⁶. La nivelul relativ superficial al tratării singurele manifestări ale afecțiunii părintești par să se fi limitat, în genere, la preocupare de a-i crește, educa și apoi înzestra²⁷. Dar aceasta nu înseamnă că istoricul trebuie să se limiteze la acest aspect de suprafață al relației. Pe de altă parte, unitatea de măsură a sentimentelor e diferită de aceea din zilele noastre. Tot ca și manifestări ale afecțiunii părintești trebuie interpretate și acele preocupări ale părinților de a asigura un viitor pentru copii lor.

Dacă încercăm totuși să punctăm cum se manifestau sentimentele „obișnuite” între părinți și copii, vom constata din nou faptul că mărturiile vremii nu se opresc asupra acestei realități decât foarte rar și mai cu seamă în situații ieșite din comun. Un astfel de caz ne este oferit de o reprezentare iconografică unică în aria sud-estului european: Despina, văduva lui Neagoe Basarab ținându-și în brațe feciorul, este înfățișată alături de Maria, plângând pe Isus mort²⁸.

Nu toate femeile însă manifestau aceeași grijă și dragoste pentru copiii lor ca și Despina sau ca și greu încercata soție a lui Constantin Brâncoveanu obligată să asiste la uciderea soțului și a celor patru băieți²⁹. Au existat și femei care nu și-au dorit copii și ca atare au apelat la diverse metode contraceptive, sau la întreruperi de sarcină³⁰. Acestea din urmă se practicau în pofida faptului că normele juridice existente în principate le interziceau cu desăvârșire. Tot ca și o preocupare față de copil stau pedepsele extrem de dure pentru vina pruncuciderii. Pruncuciderea, infracțiune eminent feminină, era pedepsită atât de către autoritățile laice cât și de cele bisericești deoarece avem de-a face cu un păcat capital și nu doar cu o infracțiune. Pruncuciderea era, din punct de vedere canonic, pedepsită ca și crima: „iară muiarea ... de-l va omorî de voe, ca un ucigaș să se canonească. Iară ceaia ce-ș va urgisi copilul carele va naște și-l va lăsa de va muri, și aceia ca ucigașii să se canonească”³¹. În practică se accepta și răscumpărarea pedepsei după cum atestă și un document din 1609 prin care „Constantin Moghilă, pentru un copil mort găsit la Corlatele; e ucis de mă-sa și îngropat. Se ordonă lui Petrașco Mare Vornic să iea 50 de boi ca pedeapsă. Dă Vistierul Boul bani și iea satul cu 100 de galbeni”³². Pedepsită era și contracepția asimilată, din punct de vedere canonic, crimei. Potrivit

²⁴ DIR. XVI. B, V, Doc. Nr. 177, p. 166-167, 1584 iulie 3, Târgoviște.

²⁵ Georgeta Fodor, *op. cit.*, p. 214.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ D. C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV – XV*, București, 1973, p. 411.

²⁹ Georgeta Fodor, *op. cit.*, p. 215.

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Îndreptarea Legii*, glava 374, p. 350.

³² *Studii și documente cu privire la istoria românilor. V. Cărți domnești, zapise și răvașe*, București, 1903, p. 397.

pravilelor „carea de în mueri va purta erbi sau le va mânca ca să nu facă feciori, sau va face într-alt chip meșteșug de va omorâ copilul în pântecele ei, sau-ș va otrăvi zgăul acolo unde să zămislește copilul ca să nu mai facă copii, aceaia ca un ucigaș să se canonească”³³. Același canon era prescris de către Antim Ivireanul în *Începătură și Învățătură pentru Spovedanie*. Prelatul înscria printre întrebările spovedaniei și pe cea referitoare la contracepție: „așijderea și muerile să le întrebi, au doară vor fi purtând erbi sau vor fi băut erbi să nu facă copii” iar, „de se va afla să fi făcut iale lucru ca acesta, ca ucigașii să să canonească”³⁴.

Tot ca și materializare a sentimentelor față de copii poate fi înțeașă și preocuparea pentru viitorul copiilor. Ea transpare mai cu seamă din testamentele părinților.

Luete în ansamblul lor, aceste acte ilustrează preocuparea autorilor de a reglementa proprietățile deținute și mai ales de a se asigura că ele vor rămâne în posesia familiei. Din nou primează preocupările cotidiene, pragmatice, din nou soarta averii este aceea care interesează în condițiile în care aceasta reprezenta sursa principală a puterii și prestigiului. Cu prilejul redactării testamentelor exista timp și loc pentru manifestarea sentimentelor.

Raporturile dintre părinți și copii mai sunt vizibile și la nivelul scrisorilor personale sau la cele cu valoare de testament cum sunt de pildă scrisorile Elenei Cantacuzino. Ele deschid o altă perspectivă asupra acestor relații în condițiile în care semnatara lor insistă și asupra transmiterii unor valori morale și nu doar materiale.

Aceleași scrisori conțin uneori și sfaturi, pilde de viață care vădesc grija și dragostea față de copii. Astfel, în 1690 de pildă Alexandru Mavrocordat Exaporitul scria fiului său Nicolae o scrisoare extrem de emoționantă:

„Prea-iubitului meu Nicolae, mări de bine. Am fost cuprins de plăcere la fiecare din scrisorile tale, iubite ca din măruntaiele mele, mângâietoare ca și cum ar fi fost cu scumpătate potrivite pentru rost bun și eleganță. Frumoasă strălucire, frumoasă eleganță, să trăiești și să mergi tot înainte!

Dar toate aceste posibile direcții de cercetare atrag după sine altele noi, dovedind complexitatea acestei tematici. Amintim doar câteva dintre ele: Ce anume așteptau copiii de la părinți? Care erau raporturile dintre frați și surori? Cum se manifestau sentimentele dintre părinți și copii, dintre frați și surori?

Toate aceste întrebări își vor putea afla răspunsul doar printr-o cercetare integrată a tuturor surselor documentare discutate în prezentul demers. Faptul esențial care se desprinde însă în urma acestei studiu este că istoria relațiilor dintre părinți și copii poate fi scrisă cu maximum de obiectivitate și chiar dacă, la o primă vedere, izvoarele documentare, nu par să fie generoase cu informațiile despre acest raport.

³³ *Îndreptarea Legii*, glava 374, p. 350.

³⁴ Antim Ivireanul, *Predici*, București, 1962, p. 306.